

УДК 811.161.2:008:82.09

М. І. Пелипась

ПИТАННЯ НОРМАТИВНОСТІ РІЗНИХ ОДИНИЦЬ І ЯВИЩ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Розглянуто погляди М. Рильського щодо нормативного та культурно-мовного статусу різних слів, словоформ, фразеологічних зворотів і синтаксичних конструкцій, вимови деяких звуків і наголошування різних слів української мови.

Ключові слова: фонетичне явище, нормативна акцентуація, граматична структура, синтаксичні конструкції, стилістичні функції.

Рассмотрены взгляды М. Рильского относительно нормативного и культурно-языкового статуса разных слов, словоформ, фразеологических оборотов и синтаксических конструкций, произношения некоторых звуков и ударения разных слов украинского языка.

Ключевые слова: фонетическое явление, нормативная акцентуация, грамматическая структура, синтаксические конструкции, стилистические функции.

M. Rul'sky views on normative and cultural status of different words, its forms, phraseologisms and syntactical constructions as well as some sounds pronunciation and stress of Ukrainian different words are considered in this article.

Keywords: phonetic aspect, normative accentualization, grammar structure, syntactic structure, stylistic functions.

Актуальність нашого дослідження зумовлено недостатністю комплексного вивчення наукової діяльності М. Рильського щодо нормативності різних одиниць і явищ структури української мови. За мету ставимо проаналізувати наукову спадщину відомого поета та акцентувати його практичні поради щодо культури мови. Об'єктом вивчення стала лінгвістична, публіцистична спадщина М. Рильського.

У плані характеристики звукової системи української мови надзвичайно цікавим видається міркування М. Рильського щодо непом'якшеної вимови передньоязикових приголосних **д, т, з, с, ц, л, н** у позиції перед **і** з давніх **о** та **-h** (у прикметниках): «Майже зовсім забута у нашої інтелігенції дуже поширена, чи не повсюдна на Україні в народній мові тверда вимова приголосних **д, т, с, ц, н, л** перед **і** з давнього **о**, – отже, **дім** при **діло**, **стіл** при **тіло**,

ніс (нос) при *ніс* (нёс), *верболіз* при *лізти*. Спостерігаю по собі самому, що це явище, відзначаване колись у «галицькому» правописі вживанням *i* з одною крапкою і *ї* після приголосних, зникає і з моєї власної мовної практики. Очевидно, воно приречене на відмирання» [5, т. 16, с. 408–409]. Як відомо, це фонетичне явище викликало щодо себе неоднозначну оцінку в українському мовознавстві. Наприклад, О. Синявський вважав, що «вимовляти ці приголосні (щоправда, він називав тільки **н, т, д, л.** – *М. П.*) перед **і** м'яко не можна – це була б недобра, нечиста вимова», і подавав як приклади такої твердої вимови слова *сніп, діл, стіл, бліх* (форма Р. в. мн. від *блоха*), *гарні, товсті, тверді, білі* і т. ін. [7, с. 15]. В академічному курсі «Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика» стверджувалася нормативність палаталізації цих приголосних у зазначених звукових позиціях, однак допускалося, що «на значній території України поширена також тверда та напівм'яка вимова» названих приголосних [9, с. 183; пор. також: с. 254–255, 395]. Професор Ю. Шевельов, посилаючись на думки О. Синявського та деяких інших українських фонетистів, підкреслює, що «розрізнення твердості – м'якості перед **і** відрізняє українську мову від російської, де приголосні м'якшаться перед **і** (в російському письмі **и**) автоматично», і критикує згаданий вище курс фонетики за те, що в ньому «питання твердої вимови приголосних перед **і** в літературній мові, як і питання про наслідки відкинення такої вимови для фонологічної системи української мови замовчано. Тільки глухо згадано про таку вимову як, мовляв, діалектну..., що, мовляв, «зрідка... трапляється і в деяких носіїв літературного мовлення».... Фонологічну систему української літературної мови знівельовано з російською, але нишком, нишком, під загальне мовчання» [10, с. 218–219; з останніх оглядів цього питання див.: 2, с. 38–39].

Письменник протестував проти неправильної, роздільної вимови африкат **дж** і **дз**, зумовленої особливостями їх графічного позначення за допомогою двох літер: «Трапляється чути від наших акторів, від інтелігенції взагалі і неправильне вимовляння «дз», «дж» як звукосполучень – дзвін, джміль, тоді як вони становлять, як відомо, одну фонетичну цілість, для котрої дехто пропонував колись навіть запровадити спеціальні букви» [5, т. 16, с. 408], та проти оглушення у вимові кінцевих дзвінких приголосних –

«мет» (мед), «грип» (гриб), «горот» (город), «голуп» (голуб), «голупка» (голубка) і под.: «...якщо мене не зраджує, так би мовити, фонетична пам'ять, вона не зовсім відповідає вимові в нашій місцевості, де все-таки більше чуються в цих словах звуки «д», «б»...» [5, т. 16, с. 409–410].

Звертаючись до особливостей вимови звука **ф**, який і тепер ще багато хто з носіїв української мови озвучує невідповідно до нормативних вимог, учений відзначає: «Щодо букви *ф*, якій відповідає і на Житомирщині, і в багатьох інших місцях звукосполучення «хв», то зауважу, що мені доводилось стрічати інтелігентів, письменників, які органічно не могли вимовити «ф» і говорили: *хворма, хваза, Стехваник*» [5, т. 16, с. 409].

Ще більшу увагу М. Рильський приділяв акцентуаційним явищам – неправильному наголошуванню слів, констатує з прикрістю: «Суца біда у нас і з наголосами» [5, т. 16, с. 446]. Він наводив такі досить поширені ще й тепер відступи від норми, як, наприклад, у непрямих формах іменника *вірш*: «я написав *вірша́*», «я пишу *вірші́*» і т. ін., відзначаючи, щоправда, що таке наголошування траплялося і в Тараса Шевченка («Оці *вірші́* *віршую́* я»), у прислівнику *разом* замість *ра́зом*, у безособовій віддієприкметниковій формі *данó* (наприклад, у П. Тичини: «Гей, червоне знаменó, / ти від партії данó!») замість *да́но*, як у базових віддієприкметникових формах *да́ний, да́на, да́не*: «Данó», на мою гадку, наголосовий русизм, якому підкорилась більшість наших поетів. Грішив ним, признаюсь, і я» [5, т. 16, с. 446–447] (зазначмо принагідно, що таке наголошування потрапило й до академічного тлумачного словника української мови: *Не данó* – нема; *Не данó кому...* [8, т. II, с. 202]). Викликають також інтерес випадки несприйняття поетом – як людиною, мовні смаки якої формувалися в перші десятиліття минулого століття, – тих наголошувань, які в сучасних нормативних виданнях подаються вже з подвійними варіантами: «Чомусь узяли собі в голову наші поети, що слово «завжди» має наголос на останньому складі – «завжді́»...» (пор. у СУМ, ОСУМ-99 та інших сучасних словниках *за́вжди́*); не *прості́й*, а тільки *про́стий* (остання акцентуаційна форма, як відомо, подавалася як єдина до середини ХХ ст.: див., наприклад, у РУС-48, але тепер словники подають *про́стий*, а в усному мовленні форма з наголошуванням на закінченні навіть переважає,

причому значно); «на зборах, на засіданнях ніколи ви не почувете від голови: «приймаємо резолюцію в цілому», а тільки: «в цілому». Чому обов'язково треба вживати цей діалектний західноукраїнський наголос – не знаю. Можливо, це якась процедурна таємниця» [5, т. 16, с. 446–447], пор. у РУС-48, с. 337 (тобто в словнику, де думка М. Рильського як одного з трьох членів редколегії була, безперечно, дуже вагомою), тільки в *цілому*, але вже в РУС-68, т. III, с. 641: в *ціло́му* і в *ці́лому*; в СУМ, т. XI, с. 230: в *ціло́му*. При цьому вчений може по-новому, критично оцінювати навіть свої попередні погляди (пор. також вище у випадку з *дано*): «Міцно засіли в нашій практиці «Полтавщина» – замість щиронародного «Полта́вщина» – і «батьківщина». Щодо останнього, то існує навіть теорія, ніби «батьківщина» – це рідний край, вітчизна, а «ба́тьківщина» – батьківське майно, спадщина по батькові. Поділ, здається мені, штучний. Каюсь, і я колись уліг був цій теорії і під її впливом написав вірш «Моя Батьківщина», побудований на цьому наголосі. Тепер я так не написав би» [5, т. 16, с. 447]. Під впливом надзвичайно популярної «Пісні про рушник» Платона Майбороди на слова Андрія Малишка поширилося наголошування *вишива́ний* («І рушник вишива́ний на щастя дала»), на що М. Рильський зауважує: «Розуміється ж, *виши́ваний*, як і *ганто́ваний*, і *мере́жаний*, дорогий Андрію!» [5, т. 16, с. 448] (зауважмо: якщо дієприкметник *вишиваний* нормативні словники подають з єдиним, кореневим наголошуванням, то з наголосами в похідному від нього іменнику *вишиванка* вони вагаються, пор., наприклад, в ОСУМ-99 тільки *виши́ванка*, а в СУМ, т. I, Орфоеп., т. I – *виши́ва́нка*).

Питання нормативної акцентуації слів української мови М. Рильський висвітлював і в своїх відгуках на мову перекладних творів, і в численних рукописних коментарях до підготовчих словникових матеріалів. Так, у рецензії на книгу перекладів і переспівів Л. Первомайського вчений відзначає: «Наголоси: «дитя ма́леє» (с. 76), «мило́го» (с. 181), «червоного ві́на» (с. 204)... Такі «пісенні» наголоси існують – у піснях, але ж при умові їх вокального виконання. В читанні вони трохи вражають» [5, т. 16, с. 319–320].

Відзначаючи, що акцентуація слова – справа складна, коментатор цих думок ученого академік І. К. Білодід зауважує:

«Допомога М. Т. Рильського тут величезна, хоч часом у нього трапляються й індивідуальні прояви, обумовлені його мовним середовищем, його мовно-територіальною базою, очевидно, ще з дитинства. Так, наприклад, М. Т. Рильський пише, що в живій народній мові він не чув наголосу *користування* (тільки *корістування*), *губа́* (у значенні «гриб». – М. П.) (тільки *губа*) і под. Широкі мовні матеріали Інституту мовознавства, зібрані з усього українського мовного ареалу, свідчать, що більшість людей говорять *користування*, *губа́* (хоч не виключається й *корістування*, *губа*)» [1, с. 274].

Грамматична структура української мови також становила для М. Рильського об'єкт як його наукових зацікавлень, так і постійних турбот щодо збереження питомих українських рис [див., наприклад: 5, т. 16, с. 324]. Так, на рівні морфологічних категорій іменника увагу привертають думки вченого щодо деяких особливостей категорій роду та числа, особливо щодо нормативного вживання різних відмінкових форм іменників. Письменник, зокрема, розглядає частотне вживання (під впливом російської мови) іменника *біль* у формі ж. р. (моя біль), а не в нормативній для української мови формі ч. р. (*мій біль*); він уважав єдино нормативною для української мови форму ч. р. *дишель*, а не форму с. р. *дишло* [5, т. 16, с. 362] (зауважмо, що в словнику за редакцією Б. Грінченка також подано тільки форму ч. р., тоді як у сучасних нормативних словниках подано обидві родові форми, хоча форма с. р. – на другому місці). Максим Рильський не погоджувався з категоричним твердженням деяких мовознавців про те, що двоїна не властива сучасній українській, а також російській та білоруській мовам: «Не кажучи вже про існування в російській мові таких відчутних залишків двоїни, як «два брата», «две руки» (при множині *братья* і *руки*), не можна ж заперечувати існування в сучасному українському живому мовленні таких форм, як «дві (чи три) відрі», «дві слові», «дві руці» і т. ін., а також прийнятих і в літературній мові «два брати», «два сини» (при множині *браті*, *сині*)» [5, т. 16, с. 454].

Характеризуючи варіантність флексій у системі відмінювання іменників української мови, М. Рильський подає результати своїх спостережень над цим граматико-стилістичним явищем і висловлює деякі рекомендації. Так, зокрема, в рецензії на книгу В. Ващенко «Полтавські говори» вчений торкається питання

паралельного існування форм Р. в. іменників ч. р. на **-а** й на **-у**. Як відомо, ця проблема і в наш час спричинює певні складнощі у визначенні правильного закінчення Р. в. іменників ч. р. на приголосний, тому М. Рильський пропонує такий підхід до розв'язання цього питання: «...можливо, – каже він, – слід звернути увагу на те, що інколи (у віршах, у піснях) вживання тієї чи іншої форми диктується вимогами рими, як у відомій пісні: «Баламуте цього світа, Баламутиш мої літа. Такі приклади, здається мені, можна знайти і в Котляревського» [5, т. 16, с. 433–434]. Не можуть не викликати зацікавлення й думки письменника-мовознавця з приводу форм Р. в. одн. іменників ж. р. на приголосний (ця проблема, як відомо, і в наш час лишається надзвичайно дискусійною [див., зокрема: 4, с. 50–55]).

Щодо форм Р. в. мн., то не може не привернути уваги думка вченого про поширеність в українській мові форм Р. в. іменників першої відміни: *бабів, хатів* [5, т. 16, с. 434, 409]. Як відомо, ці форми (крім нормативно закріплених форм *бабів* поряд з *баб* і *губів* поряд з *губ*) поширені переважно в говорах південно-західного наріччя, а рідна ж говірка поета (в селі Романівці Попільнянського району Житомирської області) хоч і належить загалом до південно-східного наріччя, але характеризується наявністю деяких рис південно-західного наріччя.

Неодноразово вчений відзначав, що з варіантних форм Д. в. одн. іменників ч. р. на приголосний перевагу потрібно віддавати формам на *-ові, -еві(-єві)*, з прикрістю констатуючи, що в сучасній мові – як розмовній, так і художній – справа стоїть чи не навпаки: «Цілий ряд наших письменників уперто ігнорує вживанішу форму давального відмінка чоловічого роду на *-ові, -еві, -єві*, а натомість дає скрізь (не тільки там, де цього вимагали б стилістичні чи евфонічні завдання) форми на *-у, -ю; сину, ковалю, носію*» [5, т. 16, с. 362]; «Не знаю, як кому, а мені просто боляче бачити, що в нашій літературі і особливо в пресі майже зовсім – з дивовижною і навряд чи корисною послідовністю – викорінюються форми давального відмінка на *-ові, -еві, -єві*, а вживаються тільки далеко менше поширені в живій мові форми на *-у, -ю*. Пишуть виключно: *сину*, а не *синові*, *бійцю*, а не *бійцеві*, *ковалю*, а не *ковалеві*, *краю*, а не *краєві*... Чому?» [5, т. 16, с. 445]; «Щодо форм давального відмінка на *-у, -ю*, поряд з формами на *-ові, -еві*, то,

мабуть, іноді це явище можна пояснити впливом літературної, точніше – газетної мови. Адже відомо, що з газет наших майже вигнані (без достатніх підстав) форми на *-ові*, *-еві*. Не обійшлося, можливо, й без впливу російської мови» [5, т. 16, с. 434]. Пор. зразок майстерного використання такої варіантності закінчень у самій мовній практиці поета – в «Сонеті про словник»: «...Народу скарб (про словник. – М. П.) народові вернути» [5, т. 3, с. 349].

Характеризуючи вживання паралельних форм Зн. в. одн. іменників ч. р. на приголосний на позначення неістот – у формі, спільній з Н. в., і у формі, спільній з Р. в., письменник уважає, що форми «зробили стола», «забув батога» і т. д. значно частіші – знов-таки переважно у старшого покоління – ніж форми «забув батіг», «зробив стіл» і т. ін.» [5, т. 16, с. 409]. Поет привертає увагу до досить поширених випадків ненормативного сплутування форм Н. і Зн. в. іменника *мати*: «...часто-густо читаємо «він любить свою *мати*» (замість *матір* – Зн. в.), а буває й навпаки: «до сина прийшла його *матір*» (замість *мати* – Н. в.). Нехай друге і має ще коріння в нашій літературі, хоч і не відповідає нормам сучасної мови, то перше вже, напевне, ніякого потвердження в живій практиці мови не може найти» [5, т. 16, с. 361].

Поет із сумом констатував помітне згасання в мовній практиці використання форм Кл. в., пояснюючи це значним впливом на українську мову з боку російської мови. Він неодноразово повертався до цього питання, зокрема: «Ще гірше стоїть справа з кличним відмінком. Нехай, може, і відбувається в народі якийсь процес певного відмирання кличного відмінка, але це не дає права штучно прискорювати цей (недосліджений) процес. Так чи сяк, а мені, приміром, просто-таки прикро читати, коли люди пишуть у звертанні: «Дорогий наш батько і вчитель», бо все моє українське єство тягне мене сказати «Дорогий наш батьку і вчителю!» [5, т. 16, с. 362]; «Сахаються у нас також і кличного відмінка, що становить одну з особливостей української мови. Отже: дорогий товариш, а не дорогий *товаришу*, Маруся, а не *Марусю*, любий брат, а не любий *брате* і т. ін. Я взяв ці приклади з голови, але в першому-ліпшому («любому», як пишуть ті самі «пуристи») номері першої-ліпшої нашої газети можете натрапити на щось подібне і, по суті, неподобне» [5, т. 16, с. 445]; «Вірно вказує автор на певне відмирання кличної форми. Проте в рідній

мені місцевості досі вживаються поруч із зверненнями – «Павло», «Петро», «Василь», «кум», «брат» звернення – «Павле», «Петре», «Василію», «куме», «брате» [5, т. 16, с. 409]; «Я не кажу вже про... кальку з російських зворотів як про єдиний мовний прийом..., про те, що вони [деякі журналісти. – М. П.] безтурботно пишуть у звертанні «рідний наш батько і вчитель», забуваючи про існування в українській мові кличного відмінка: *батьку і вчителю*» [5, т. 16, с. 357; переклад з російської мови наш. – М. П.].

Серед граматичних категорій прикметника М. Рильський, рецензуючи докторську дисертацію Василя Ващенко «Полтавські говори», відзначає, доповнюючи та істотно уточнюючи спостереження діалектолога щодо місця повних (нестягнених) форм прикметників у стилістичній системі сучасної живої мови Полтавщини: «Про повні форми прикметників (на *-ая, -еє, -ії*) слід відзначити, що вони найчастіше зустрічаються в записах пісень, де вони виконують (як і в поезії) певні стилістичні й ритмічні функції» [5, т. 16, с. 434; пор. також: т. 16, с. 438]. Але основне місце серед зауважень письменника щодо прикметникових категорій займають ступені порівняння – проблема нормативності їх уживання. По-перше, як вважає поет, потрібно вживати лише повні (не скорочені) форми прикметників у складі форм вищого ступеня порівняння: «Чимало буває плутанини і з ступенями порівняння. Раз у раз можемо надібати в нашій літературі конструкції типу: «Він (вона, воно) *сильніш* за мене», тоді як граматичні норми владно диктують: «він *сильніший*, вона *сильніша*, воно *сильніше за (від) мене (ніж я, як я)*». Недавно мені довелось прочитати у вельми поважного автора: «Це *гіри за* всякої бомби». Конструкція цілком неможлива» [5, т. 16, с. 362]. По-друге, такі форми вживаються в нормативній українській мові лише разом із прийменниками *за, від* або сполучниками *ніж, як*. Уживання їх без цих службових слів – «син вищий батька» і под. – це вже «вплив російської мови» [5, т. 16, с. 435, пор. також с. 319].

Щодо займенників української мови, то М. Рильський неодноразово звертається до питання про вживання вказівного займенника *сей* (варіант до *цей*), не погоджуючись із думкою деяких мовознавців, що це нібито діалектна форма або форма, вживана переважно для іронічного чи гумористичного забарвлення або тільки в канцелярській мові, як, зокрема, в російській мові,

і стверджуючи його функційну рівноправність з варіантом *цей* [5, т. 16, с. 429, 418, 444, 435] (СУМ, т. IX, с. 110, подає займенник *сей* із ремаркою *заст.* – М. П.).

З-поміж зауважень М. Рильського щодо окремих форм і категорій дієслова, по-перше, виділяється його спостереження над функціонуванням форм інфінітива в рідній говірці письменника, яким він доповнює рецензовану працю з діалектології південної Житомирщини: «Заважу ще, що в Попільнянському та Корнинському районах значно переважають (чи переважали за мого юнацького віку) форми інфінітива дієслів на *-ть* над формами на *-ти*, – отже, «гулять», «ходить», «кохать», «робить» і т. ін.» [5, т. 16, с. 409]. По-друге, дуже актуальною на сьогодні є оцінка М. Рильським місця в літературній українській мові активних дієприкметників теперішнього часу, адже дискусії щодо їх нормативності ведуться й досі. Рецензуючи дисертацію Й. Багмута «Принципи перекладу на українську мову творів В. І. Леніна», учений пише: «Хотілось би тільки ще раз застерегти проти надмірного вживання активних дієприкметників, хоч їх і вживали, як зазначає дисертант, і Коцюбинський, і Леся Українка, і особливо Франко. Ті цитати в нього, які наводяться на 173 сторінці (мається на увазі дисертація Й. Багмута. – М. П.), – «доказуючий», «служачий», «читаючий», «розкошуючий» і т. д. – не можуть бути для нас цілком переконливим зразком» [5, т. 16, с. 316]. В іншому місці свого відгуку М. Рильський також звертається до цього питання: «Я не заперечую проти запровадження в українську мову форм дієприкметників, як «ростущий», «наростаючий» і т. д. – вони іноді просто необхідні, та й стрічаються у класиків української літератури. Але гадаю, що коли такими формами рясніє переклад, то читати його – важкувато» [5, т. 16, с. 315]. Однак, дбаючи про точність позначення словом певного поняття та про адекватність перекладу, письменник допускав, щоб така дієприкметникова форма була навіть першою у відповідному синонімічному ряду: «При доборі того чи іншого слова ми – я вертаюсь до художньої мови, хоч це може стосуватись і мови публіцистичної, та й наукової, – завжди повинні зважати на емоційне та образне забарвлення слова. У Російсько-українському словнику Інституту мовознавства АН УРСР 1948 року перші два розв'язання слова *потрясающий* дано такі: *приголомшливий*, *потрясаючий*. Думаю, що це була помилка:

«потрясающий» треба було поставити на першому місці, бо хто ж скаже: «Я слухав приголомшливу музику Чайковського?»» [5, т. 16, с. 397–398] (зауважмо, що РУС-48 серед варіантів перекладу рос. *потрясающий* подавав і прикметник *надзвичайний*, який може бути еквівалентом відповідного відтінку значення цього російського слова: *потрясающая игра* – *надзвичайна гра* [6, с. 486]; такий самий переклад рос. *потрясающий* подали й пізніші авторитетні російсько-українські словники: РУС-68, т. II, с. 645; РУС-2003, с. 882). Варто мати на увазі, що в мовній практиці самого М. Рильського форми на *-чий* в ад'єктивізованому вживанні трапляються, наприклад: «...діалекти і наріччя є *оплодотворяющим, збагачуючим, ферментуючим* началом літературної мови» [5, т. 16, с. 451].

Письменник не схвалював упровадження в українську мову прислівникових форм із суфіксом *-и* на зразок *філософськи, імперіалістськи, реформістськи* і под., які практикувалися, зокрема, в перекладах творів В. І. Леніна українською мовою в радянський час [5, т. 16, с. 315] (як відомо, в сучасній українській нормативній мові прислівники на *-и* допускаються лише з префіксом *по-...* і рекомендуються на другому місці після форм на *по-...ому*. – М. П.).

Багато уваги приділяв М. Рильський проблемам синтаксису з погляду нормативності вживання синтаксичних конструкцій в українській мові та їхніх стилістичних функцій [див., зокрема: 5, т. 16, с. 368]. Особливо часто ці питання учений порушував у працях, присвячених культурі української мови в її контактах із російською та аналізу перекладів з інших мов на українську. Аналізуючи твори своїх колег-письменників, М. Рильський стежив за особливостями їхнього синтаксису, з приємністю відзначав своєрідність і багатство синтаксичних зворотів. Про це свідчить, зокрема, його «Лист до Івана Виргана», у якому М. Рильський схвально відгукується про синтаксис і фразеологію автора, зазначаючи: «І синтаксис ваш, і Ваша фразеологія – таки Ваші і таки українські: «Бралось до ранку», «швидкома... причепурила... перед дзеркалом коси», «на дощ клалось...» [5, т. 13, с. 357]. Письменник-академік цілком слушно вважав: «Багатство поетичної лексики і синтаксису – необхідна передумова для розквіту літератури. Бідність лексики, штампованість фразеологічних зворотів і синтаксичних структур – біда, з якою треба боротися так само рішуче, як і з усяким трюкацтвом і штукарством у мові, з усякою

вишуканістю, що веде до малозрозумілості, з усяким милуванням словом як самоціллю» [5, т. 16, с. 379].

Письменник різко критикував випадки порушення під впливом російської мови норм синтаксичного керування: «зрадив мені милий» замість *зрадив мене милий* [5, т. 16, с. 348], «дякую вас» замість *дякую вам* [5, т. 16, с. 361], «говорять і думають на рідних мовах» замість *рідною мовою*, «насмішечки над демократизмом» замість *з демократизму* [5, т. 16, с. 314–315] та ін.

Серед інших виявів тієї уваги, яку постійно приділяв академік питанням культури української мови, не можна не згадати його обстоювання форм топонімів, зокрема назв історичних районів м. Києва: *Голосіїв, Китаїв*, а не *Голосієво (Голосієве), Китаєво (Китаєве)* [див.: 3].

У своїх науково-теоретичних та науково-публіцистичних статтях і виступах, рецензіях і відгуках, у різноманітних принагідних зауваженнях М. Рильський лишив нам численні зразки уважного ставлення до нормативного та культурномовного статусу різних слів, словоформ, словотвірних моделей, фразеологічних зворотів і синтаксичних конструкцій, вимови деяких звуків і наголошування різних слів української мови, оцінки і судження, які зберігають свою актуальність дотепер. Він постійно підкреслював значення культури української мови як для збереження та шліфування краси й самобутності самої мови, так і для розвитку культурно-освітнього рівня мовців. Активну діяльність письменника на ниві культури української мови органічно доповнюють його поетичні заклики любити і плекати рідну мову, «як парость виноградної лози», боротися за її чистоту – «доглядать свій сад» і «полоти бур'ян» на мовному полі.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Орфоеп.** – Орфоепічний словник української мови: в 2 т. / [за ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського]. – К.: Довіра, 2001, 2003.
- ОСУМ-99** – Орфографічний словник української мови / [уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К.: Довіра, 1999. – 990 с.
- РУС-48** – Російсько-український словник / [голов. ред. М. Я. Калинович]. – М.: Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1948. – 800 с.

- РУС-68** – Російсько-український словник: в 3 т. [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 1968.
- РУС-2003** – Російсько-український словник / [за ред. В. В. Жайворонка]. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.
- СУМ** – Словник української мови: в 11 т. [редкол.: І. К. Білодід (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Білодід І.** Дослідник скарбів рідної мови / І. Білодід // Рильський М. Ясна зброя. – К.: Рад. письменник, 1971. – С. 255–276.
2. **Грищенко А.** Михайло Жовтобрюх / А. Грищенко // Дивослово. – 2006. – № 6. – С. 37–39.
3. **Ільєнко І.** Життя духовного основа / І. Ільєнко // Літературна Україна. – 1988. – 27 жовт. – С. 5.
4. **Німчук В.** Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.: монографія / В. Німчук. – К.: [б. в.], 2002. – 116 с.
5. **Рильський М.** Зібрання творів: у 20 т. / М. Рильський. – К.: Наук. думка, 1983–1990.
6. **Російсько-український словник** / [голов. ред. М. Я. Калинович]. – М.: Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1948. – 800 с.
7. **Синявський О.** Норми української літературної мови. – Х.; К.: Література й мистецтво, 1931. – 368 с.
8. **Словник української мови: в 11 т.** [редкол.: І. К. Білодід (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
9. **Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика** / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с.
10. **Шерех (Шевельов) Ю.** Так нас навчили правильних проізношень / Ю. Шерех (Шевельов) // Шерех (Шевельов) Ю. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: в 3 т. – Х.: Фоліо, 1998. – С. 203–249.

Надійшла до редколегії 17.03.2014